

Ія Дегтярєва,

кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом НАДУ

Еволюція державних механізмів регіонального розвитку

Досліджено еволюцію механізмів регіонального розвитку. Виділено три етапи регіонального розвитку та узагальнені основні державні механізми, які застосовуються на цих етапах. Обґрунтовано передумови щодо застосування нових механізмів регіонального розвитку.

Ключові слова: механізми регіонального розвитку, детермінанти застосування нових механізмів, регіональна інноваційна система, кластерний підхід, етапи регіонального розвитку, конкурентоспроможність регіону.

Study the evolution of mechanisms of regional development. The four stages of regional development and summarizes the major state mechanisms used on these stages. Grounded conditions of use of new mechanisms of regional development.
Key words: mechanisms of regional development, the determinants of the use of new mechanisms, the regional innovation system, the cluster approach, the stages of regional development, regional competitiveness.

Постановка проблеми. Дослідження питання еволюції державних механізмів регіонального розвитку дає змогу виявити закономірності, передумови та напрями їх удосконалення, що повинно враховуватись при формуванні механізмів регіонального розвитку в Україні на сучасному етапі та в перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням регіонального розвитку та механізмів його стимулювання на сьогодні присвячено значну кількість наукових праць. Теоретико-методологічні засади формування державних механізмів територіального розвитку обґрунтовуються О.Амосовим, В.Воротіним, О.Бойко-Бойчуком, О.Коротич, В.Мамоновою та ін.; практичні аспекти застосування державних механізмів регіонального розвитку досліджуються у працях З.Варналія, М.Дацишина, В.Куйбіди, А.Ткачука та ін.; ме-

ханізми стимулювання інноваційного розвитку регіонів знайшли своє відображення в наукових працях О.Ігнатенка, С.Качури, В.Соловйова, Л.Федулової; зарубіжний досвід формування відповідних державних механізмів досліджується С.Максименком, П.Сегварі, А.Ткачуком, В.Чужиковим та ін. Разом з тим дослідження еволюції державних механізмів регіонального розвитку досі не було здійснено.

Метою статті є узагальнення та аналіз державних механізмів забезпечення регіонального розвитку в еволюційному аспекті, а також з'ясування передумов щодо застосування нових механізмів, які могли б прискорити необхідні соціально-економічні процеси в регіонах.

Виклад основного матеріалу. Механізми регіонального розвитку та їх складові визначаються органами влади центрального і регіонального рівнів залежно від завдань, які необхідно вирішити на певному етапі. Для забезпечення регіонального розвитку використовується ряд механізмів, які комбінуються та адаптуються до особливостей кожного регіону, а також з часом змінюються. Проте на кожному етапі розвитку держави та її регіонів використовуються механізми, які є домінуючими та яким приділяється особлива увага держави. Спробуємо з'ясувати ці механізми та їх еволюцію.

На підставі узагальнення та аналізу наукової літератури з питань регіонального управління можна зробити висновок, що в усіх країнах на перших етапах формування регіональної політики найголовнішим механізмом стає фінансове вирівнювання регіонального розвитку, яке "має на меті ліквідацію диспропорцій розвитку окремих територій, тобто забезпечення приблизно однакового рівня життя як за кількісними, так і за якісними характеристиками" [7, с. 11]. Цей механізм є необхідним для кожної держави на певному етапі її розвитку, або щодо окремих територій, але, як зазначає А.Ткачук, на сьогодні в більшості держав світу вже відмовились від такого "універсального" терміна, як "депресивний регіон" і від практики постійної його бюджетної підтримки. Натомість, до бюджетної підтримки, що надходить як субсидія вирівнювання, додається реальна державна підтримка програм та проектів розвитку в цій проблемній території, які у визначені терміни можуть дати суттєвий ефект [9, с. 19].

Згідно зі світовою практикою сьогодні застосовуються такі основні механізми для підтримки економічно проблемних територій: гранти, субсидії, доступ до державних контрактів, зниження рівня оподаткування, зменшення відсотків на позики, мікрокредитування, гарантії (гарантійні інституції), секторна підтримка - інфраструктура, людські ресурси, виробництво, поєднання проектів розвитку інфраструктури з проектами розвитку галузей, промислові парки, бізнес-зони, підтримка малого і середнього бізнесу, розвиток кластерів [8, с. 59]. Тобто механізми підтримки проблемних територій стають більш складними та максимально наближеними до

проблем і можливостей територій. Якщо раніше їх застосовувала безпосередньо держава, то сьогодні в багатьох країнах провідну роль у забезпеченні регіонального розвитку відіграють самі регіони.

Майже одночасно з механізмами вирівнювання у світі застосовуються механізми, метою яких є стимулювання точок зростання - створення промислових районів, індустріальних та технологічних парків. Їх реалізація потребує значних державних інвестицій та організаційно-правової підтримки, тому такі проекти реалізувались не в кожному регіоні, а лише в тих, які мали значний науковий і виробничий потенціал.

Наступний етап регіонального розвитку розпочинається тоді, коли акцент з фінансової допомоги держави регіонам переміщується на допомогу щодо розвитку - реалізації потенціалу кожного регіону. Ця допомога вже більшою мірою базується на механізмах із домінуванням організаційної та правової складових, фінансова підтримка перестає бути домінуючою для регіонального розвитку, хоча й не втрачає свого значення. Такі механізми передбачають підвищення ролі регіональних влад у розвитку їх територій - як суб'єктів, що застосовують менеджеріальні підходи щодо функціонування регіону.

Пізніше регіони, які досягли високих результатів щодо власного розвитку та які мають власні фінансові ресурси, неодмінно починають застосовувати інноваційні механізми територіального розвитку, хоча на перших етапах вони завжди застосовуються державою.

Уперше інноваційні механізми територіального розвитку почали використовуватись у світі в середині минулого століття. Наприклад, перші технопарки виникли в 50-х рр. XX ст. у США, в Європі вони з'являються у 70-х рр., а на пострадянському просторі - починаючи з 90-х рр. [4]. Але хоча й існують приклади раннього застосування цих механізмів, суттєвого поширення вони набувають у світі починаючи з 80-х рр., коли регіональні соціально-економічні системи досягають певного рівня економічної, соціальної та політичної "зрілості".

Упродовж останніх двадцяти п'яти років у країнах-лідерах з'явилося чимало нових регіональних (локальних) форм швидкого економічного зростання, в яких сконцентрувалася значна частина венчурного капіталу, що забезпечує фінансування так званої новітньої економіки (біотехнології, нанотехнології, фармацевтики тощо). Серед цих форм найбільшого значення набули кластери, які відкривали нові можливості як для старих галузей, так і для нових [10, с. 366].

Особливої популярності тематика кластерів набуває після 90-х рр., але слід відмітити, що кластерний підхід в організації регіональних економічних систем застосовувався державами вже тоді, як тільки їх розвиток набував індустріальних ознак. Цей підхід передбачає концентрацію виробницт-

ва споріднених галузей та обслуговуючих підприємств. У радянські часи на території СРСР він був реалізований у створених державою виробничих комбінатах, компактному розміщенні великих промислових підприємств, наукових закладів та невеликих підприємств, які виконували певні другорядні функції, а також у формуванні виробничих районів. Ще у 80-х рр. радянський учений Н.Т.Агафонов виявив та теоретично обґрунтував особливості агломерації як вищої форми територіальної організації виробництва [1].

Отже, кластерний підхід не є новим і для вітчизняної практики. З розвитком суспільних відносин він трансформувався і на сьогодні реалізується згідно з новими принципами, серед яких слід відмітити добровільність кооперації, розвинену конкуренцію та державно-приватне партнерство. Роль держави також змінилась: спершу вона є визначальною для створення й організації функціонування кластерних структур, а згодом полягає в ініціюванні створення кластерів та в підтримці їх діяльності, тоді як провідна роль відводиться приватному сектору.

Також, починаючи з 80-х рр., у світі набули великої популярності спеціальні економічні зони (СЕЗ) і території пріоритетного розвитку. Першим варіантом СЕЗ стало створення у 1959 р. в Ірландії зони сприяння з центром у аеропорту "Шеннон". Спершу мета була досить скромною - створити додатково близько 300 робочих місць, але з часом цілі розширювались і через десять років тут було зайнято близько 8 тис. працівників, а СЕЗ забезпечувала 20% експорту країни [5, с. 77]. Згодом цей досвід поширився на інші території і країни, у тому числі Україну.

Наявність зазначених механізмів інноваційного розвитку території, інших інституцій та осіб, які задіяні в інноваційних процесах, складає основу для практичного застосування концепції регіональних інноваційних систем (РІС). Ця концепція сьогодні активно використовується у США, Китаї, Індії, країнах Європи та Латинської Америки, які демонструють позитивну динаміку свого розвитку. Водночас українська державна інноваційна політика залишається концептуально в рамках старої "лінійної" парадигми управління, що не в останню чергу зумовлює її неефективність [2, с. 220]. На думку професора Л.І.Федулової, регіональна складова державної інноваційної політики в нашій країні тільки починає формуватися: створюються організаційні структури управління і механізми регулювання інноваційної діяльності. Але вони поки не справляють відчутного впливу на регіональний розвиток. У цьому зв'язку актуальним є завдання підвищення ефективності діючих механізмів і регіональних методів управління науково-технологічною та інноваційною діяльністю [11, с. 162].

Слід відмітити, що якщо у 50-х-80-х рр. механізми інноваційного розвитку регіону застосовувались тоді, коли держава ставила перед собою амбітні цілі щодо власного розвитку, прагнучи максимально швидко перей-

ти до наступного технологічного укладу, то сьогодні вони є необхідними через загострення територіальної конкуренції та можливість досягти високого рівня конкурентоспроможності завдяки високотехнологічній продукції й ексклюзивним послугам. Кожна країна та кожен регіон проходять свій шлях до усвідомлення необхідності застосування механізмів інноваційного розвитку територій, проте висока ефективність їх застосування може бути досягнута в разі постійної цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів, які задіяні у відповідних процесах. Тому об'єктивними передумовами цього є довготривала взаємодія господарюючих суб'єктів та застосування нових, менеджеріальних, підходів у діяльності місцевих органів влади.

З розвитком технологій та суспільних відносин суттєво змінюються завдання механізмів регіонального розвитку та їх масштабність. На ранніх етапах ними завжди є створення базової та ділової інфраструктури, пізніше - стимулювання кооперації суб'єктів територіального розвитку та створення інноваційної інфраструктури, а згодом таким завданням стає розвиток людини як носія певної культури, ідей та суб'єкта їх реалізації, що в результаті підвищує конкурентоспроможність регіону.

На підставі вищезазначеного та згідно з науковими працями, що використовуються у даній статті, можна виділити три основні етапи регіонального розвитку:

перший етап: домінуючим суб'єктом формування регіональної політики є держава, яка змушена звернути увагу на проблему загострення дисбалансів регіонального розвитку; одночасно вона активно підтримує території і підприємства, які мають суттєвий потенціал та які можуть забезпечити високі надходження до державного бюджету;

другий етап: активну позицію щодо власного розвитку починають займати регіони на чолі з їх органами влади; кожен регіон уже визначає свої власні механізми розвитку, що базуються на внутрішніх можливостях та які частково підтримуються центральною владою; цей етап розпочинається після певної стабілізації соціальної та економічної ситуації в державі;

третій етап: розпочинається після досягнення високого рівня взаємодії регіональних суб'єктів та розвитку національної інноваційної системи, коли регіони матимуть певну інноваційну інфраструктуру; цей етап характеризується налагодженими мережами взаємодії в регіоні та високим рівнем конкуренції в усіх суспільних сферах; у фокус уваги органів влади потрапляє людина, її потреби, інтереси та професійно-творча самореалізація; на цьому етапі застосовуються динамічні моделі регіонального розвитку.

На перших двох етапах найголовнішими проблемами для органів влади є проблеми економічного характеру, а на третьому акцент зміщується до соціальних проблем та реалізації людського потенціалу. Відповідно змінюються і механізми регіонального розвитку (див. таблицю), які набувають нових характеристик.

Еволюція механізмів регіонального розвитку

Етап розвитку регіону	Цілі механізмів регіонального розвитку	Детермінанти формування і застосування	Основні механізми регіонального розвитку
<i>Перший</i>	Вирівнювання регіонального розвитку	Суттєві диспропорції регіонального розвитку	Фінансова підтримка розвитку регіонів
	Стимулювання розвитку окремих територій та підприємств	Наявність особливо зручних територій для розміщення підприємств суміжних галузей; значний економічний потенціал окремих територій	Створення та розвиток базової інфраструктури регіонів; створення промислових районів, спеціальних економічних зон, індустриальних парків; здійснення прямих державних інвестицій у розвиток окремих підприємств
<i>Другий</i>	Стимулювання саморозвитку регіонів	Територіальна конкуренція; глобалізація; регіоналізація; недостатня ефективність централізованого підходу до забезпечення розвитку регіонів; зміцнення організаційного потенціалу регіонального управління	Формування інфраструктури підтримки розвитку підприємництва; удосконалення соціальної інфраструктури; створення агенцій регіонального розвитку; заходи щодо кооперації регіональних суб'єктів; стратегічне управління регіональним розвитком
<i>Третій</i>	Формування регіональних інноваційних систем	Загострення територіальної конкуренції; ефективне використання окремими регіонами конкурентних переваг; розвиток промислових галузей; високий рівень взаємодії суб'єктів господарювання	Створення бізнес-інкубаторів, центрів інноваційного розвитку, технопарків, наукових парків, кластерів; підтримка розвитку інноваційних мереж; заходи щодо ефективного використання інтелектуально-творчого потенціалу регіонів
<i>Четвертий</i>	Забезпечення конкурентоспроможності регіонів	Нова економіка; урбанізація; екологічні проблеми; міграційні процеси; поглиблення міжтериторіальної взаємодії; підвищення рівня життєвих стандартів	Удосконалення інноваційної та соціальної інфраструктури; сприяння розвитку кластерів; підтримка реалізації людського та соціального капіталу; формування якісного культурного середовища регіону

Вищезазначені механізми можуть застосовуватись одночасно, на будь-якому етапі, виходячи з рівня розвитку та можливостей регіону, але досягнення високої їх результативності можливе за умови проходження регіоном усіх попередніх етапів та активної взаємодії у регіоні. Для кожної території необхідний свій час щодо цього, залежно від її особливостей та впроваджуваної політики.

Висновки. Державні механізми регіонального розвитку ніколи не залишаються незмінними, вони формуються, змінюються та застосовуються залежно від сукупного впливу всіх факторів, які є різними у різний час та на різних територіях. Трансформаційним чинником механізмів регіонального розвитку завжди є рівень консолідації суб'єктів їх формування і реалізації, що визначається як спільними проблемами, так і спільними можливостями.

Якщо на перших етапах формування регіональної політики державою застосовуються механізми підтримки депресивних та "сильних" територій, то пізніше об'єктивно зумовлюється необхідність стимулювання розвитку всіх територій шляхом застосування диференційованих механізмів та інструментів, на основі проектного підходу та з урахуванням їх соціально-економічного потенціалу.

Застосування суто еволюційного підходу при формуванні механізмів регіонального розвитку, з одного боку, забезпечує готовність регіональних суб'єктів до їх впровадження, а з другого - стримує необхідні соціально-економічні та інтеграційні процеси, оскільки помітні трансформації соціально-культурних та економічних орієнтирів суспільства потребують тривалого часу. Тому сучасні механізми регіонального розвитку повинні бути побудовані з урахуванням загальних закономірностей територіального розвитку, ступеня готовності регіонів до застосування механізмів більш високого рівня, але у будь-якому випадку вони повинні бути динамічними і враховувати новітні тенденції суспільного розвитку. Вже сьогодні вони повинні бути орієнтованими на реалізацію професійно-творчого потенціалу людини (в усіх сферах), розвиток різноманітних мереж співпраці, а також формування нової культури життєдіяльності. Це закладає надійне підґрунтя для прискорення економічного розвитку і поліпшення якості життя населення регіонів.

Перспективи подальших розвідок. Висновки даної статті можуть стати основою для дослідження трансформації та формування нових державних механізмів забезпечення регіонального розвитку в Україні.

Список використаних джерел

1. Агафонов Н. Т. Территориально-производственное комплексобразование в условиях развитого социализма / Н. Т. Агафонов. - Л. : Наука, 1983. - 188 с.
2. Інформаційне суспільство. Шлях України. - К. : Б-ка інформ. сусп-ва, 2004. - С. 220. - Режим доступу : www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/.../Bazhal_Znanneva_ekonomika.pdf
3. Качура С. Н. Региональные факторы инновационной активности и рейтинги регионов Украины / С. Н. Качура // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов : в 2 ч. - Донецк : ДонНУ, 2008. - Ч. 2. - С. 574-584.
4. Краснова В. В. Мировой опыт развития технопарков / В. В. Краснова, Т. В. Безчасная // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов : в 2 ч. - Донецк : ДонНУ, 2008. - Ч. 2. - С. 484-489.
5. Круш П. В. Регіональне управління : навч. посіб. / П. В. Круш, О. О. Кожемяченко. - К. : Центр навч. л-ри, 2007. - 248 с.
6. Николаева Е. А. Формирование и оценка конкурентоспособности муниципальных образований региона : монография / Е. А. Николаева, Е. Н. Ванчикова, С. А. Мещеряков. - Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2006. - 150 с.

7. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / Київ. Центр Ін-ту Схід-Захід ; за ред. С. Максименка. - К. : Логос, 2000. - 171 с.

8. Розвиток економічно проблемних територій: міжнародний досвід / С. Слава, Д. Амборський, П. Сегварі, М. Дацишин // Проект партнерства Канада - Україна "Регіональне врядування та розвиток". - К. : Вид-во "К.І.С.", 2007. - 144 с.

9. Ткачук А. Депресивність територій: що це таке і як з ним боротись? / А. Ткачук. - Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=1216>

10. Чужиков В. І. Сучасний теоретичний бекграунд інноваційного розвитку регіонів / В. І. Чужиков // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов : в 3 ч. - Донецк : ДонНУ, 2010. - Ч. 2. - С. 366-369.

11. Федулова Л. І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи / Л. І. Федулова // Стратег. пріоритети. - 2009. - № 4 (13). - С. 157-165.

Павло Дмитрук,

аспірант кафедри національної безпеки НАДУ

Створення та функціонування механізму державного регулювання економічної безпеки Автономної Республіки Крим

У статті проведений аналіз та здійснена систематизація теоретико-методологічних засад створення та функціонування механізму державного регулювання економічної безпеки Автономної Республіки Крим (АРК).

Ключові слова: економічна безпека країни і регіону, оцінка безпеки, стійкість, розвиток економіки.

In article the analysis is carried out and ordering of teoretiko-methodological principles of creation and functioning of the mechanism of state regulation of economic safety of Autonomous republic Crimea is carried out.

Key words: economic safety of the country and region, a safety mark, firmness, economy development.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток АРК відбуватиметься в умовах гранично жорсткої конкуренції - за інвестиції, транзитні функції, товарні потоки, ринки збуту. Додаткові труднощі, пов'язані з реалізацією стратегічних цілей Криму, створюють актуальні на сьогодні ризики та загрози, що є похідними від геоекономічних процесів у Чорноморському регіоні.

Забезпечення базисних умов нормального функціонування ринкових інститутів, макроекономічної стабілізації і структурної адаптації народного господарства, потребує, і перебудови самої системи механізмів державного регулювання економічної безпеки Автономної Республіки Крим.